

„a paraszt egyszerűen barma, jószága urának.” És mivel más megoldást nem lát, az urakat a szigorú büntetések helyett nemes cselekedetre szólítja fel a parasztjaikkal szemben.

VAJDA Zsuzsa

KÉT NÉMET ÍRÓ TANULSÁGOS MÚLTIDÉZÉSE

A múlt évben a Német Szövetségi Köztársaságban két könyv hívta fel magára a figyelmet. Rolf Hochhuth *Eine Liebe in Deutschland* (Szerelem Németországban) és Siegfried Lenz *Heimatmuseum* (Tájmúzeum) című regénye. Nemcsak a kritikusok fedezték fel ezeket az alkotásokat, hanem az olvasóközönség is. Hiszen Lenz regényéből már 150 000 példány talált olvasóra. Ez ritka jelenségről tanúskodik: a népszerűség szerencsésen esik egybe a minőséggel, a művészi értékkel. Valami hasonló történt 1977-ben is: akkor Günther Grass *Der Butt* (A rombuszhal) című kiváló regénye ért el nagy közönségsikert.

1.

Rolf Hochhuth: *Eine Liebe in Deutschland*, Rowolt Verlag, Reinbek bei Hamburg, 1978

Hochhuth a jelen és a közelmúlt elkötelezett elemzője. Ezt bizonyítják eddig megjelent, előadott és élénk vitákat kiváltó drámái, valamint tanulmányai is. Elsősorban a második világháború eseményei érdeklik, alkotásaiban azokat mutatja be. Hochhuth azok közé tartozik, akik a történelem irányából közelednek az irodalom felé. Azt is mondhatnánk, hogy Hochhuth történészből lett íróvá. Kevesen tudják, hogy könyvet írt a régi német malmok történetéről! Drámái többek között azért is válthatnak ki nagy visszhangot, mert szerzőjük történelmi kutatásai folyamán olyan leletekhez jut, amelyek új, gyakran nem is éppen kedvező megvilágításba állítják a kortárs politikusokat.

Legújabb regényében egy igen nehéz kérdésre igyekszik választ adni: mi volt a német fasizmus indítéka? A kérdésre sokféle válasz adható, attól függően, milyen nézőpontból közelítjük meg. Az viszont nyilvánvaló, hogy a fasizmus elretentő és összetett társadalmi, történelmi, gazdasági, lélektani stb. jelenség. Hochhuth nem törekszik arra, hogy teljességében mérje fel a fasizmust, és csak egy szempontból, a pszichológia távlatából nézi és vizsgálja. Szerinte a német fasizmus vezetőiből kisugárzó és ragályként fertőző tömegőrület volt. Nézetének igazolására Nietzsche idézi: „Der Irrsinn ist bei einzelnen etwas Seltenes — aber

bei Gruppen, Parteien, Völkern und Zeiten die Regel." (A téboly egyedek esetében ritkaság — de csoportok, pártok, népek és korok esetében szabály.) Ezért a Szerelem Németországban valójában a faszizmus pszichológiai kórlapja. Hochhuth nemcsak a náci vezetőket terheli felelősséggel, hanem szinte minden németet bűnösnek tart, mert szerinte erteik nem pusztá parancsvégrehajtások voltak, és ezért korántsem menthetőek fel a vád alól.

A Szerelem Németországban három rétegből összetevődő montázsregény. Az első réteg, ami a regény alapjának tekinthető, egy német aszszony és egy lengyel hadifogoly tragikus kimenetelű szerelme. Kettőjük kapcsolata főleg a testi szerelmeire korlátozódik. Hochhuth azonban nem is törekedett a két ember közti viszony teljes érvényű ábrázolására, őt jobban érdekelte, hogy milyen hatással volt a háború folyamán ez a kapcsolat a helybeli németekre. Ennek felderítése érdekében két irányban folytatott kutatást. Alapos vizsgálódás alá vette a náci vezetők idevonatkozó hivatalos nyilatkozatait, a korabeli rendeleteket, valamint különféle emlékiratokat (többek között áttanulmányozta Goebbelst nemrég megjelent naplóját is). Ennek a kutatásnak az eredményei adják a regény második rétegét. Hochhuth a fenti írásokkal polemizál, még hozzá ironikus hangon, fölényes könnyedséggel leplezve le a fasiszta német vezetők átlagos szellemi képességét, kispolgári korlátoltságát, tébolyba átcsapó önteltségét. A regény harmadik rétegét a valóban megtörtént esemény még élő tanúinak nyilatkozatai alkotják. A fenti három réteget Hochhuth szabályosan váltogatja a regényben, és ezzel művének sajátos ritmust biztosít. Ennek megfelelően a Szerelem Németországban egyszerű realiztikus, polemizáló és dokumentáris prózai alkotás.

Hochhuth regényének híre hozzánk is gyorsan eljutott. Kutatásai során ugyanis fényt derített Filbinger nyugatnémet konzervatív politikusnak a háborúban tanúsított negatív, elítélendő magatartására, s ezeket a tényeket bátran beépítette regényébe. Filbinger erélyesen reagált, bírósági tárgyalásra került sor, de Filbinger politikai pályafutása derekébe tört. Így aztán ennek a regénynek konkrét, közvetlen következménye is volt. A Hochhuth művével kitöltött „kórlap” pedig arra mutat rá, hogy Németországban mélyek a faszizmus gyökerei, s ez figyelemztetés egész Európa számára.

2.

Siegfried Lenz: *Heimatismuseum*, Hoffmann und Campe Verlag, Hamburg, 1978

Siegfried Lenz több mint 25 évvel ezelőtt kiadott elbeszéléskötetében idillikus hangon idézte fel szülőföldje, a Mazur-tavak világát. Mert er-

ről a vidékről származik, a világháború sodorta a mai Német Szövetségi Köztársaság területére. Már a novellák idejében elhatározta, hogy még egy alkalommal „megküzd” gyermek- és ifjúkori emlékeivel, újra megírja mazuri történeteit. Legalábbis így vallott a szerző egy Varsóban közölt interjújában. A Tájézmúzeum tervét hosszú éveken át melengette, majd öt évig írta, és kivételes sikert ért el vele. A sikerkönyv egy gátlátalanul mesélő író munkája, aki nem bocsátkozik formabontó kísérletekbe, akinek a nyelvvezete sem csillogó (tájszólásokkal van teli a regény). Elbeszélő ereje azonban vitathatatlan. De azt is tudni kell, hogy a mű inkább elbeszélésfűzér, mint regény, ami azonban értékéből semmit sem von le.

A regénynek két tartóoszlopa van: a múltidézés és az ebből levonható tanulság. Lenz oly művészi erővel elevenít meg egy immár letűnt világot, hogy egyik kritikusa így kiáltotta fel, itt „Egy Atlantisz merül fel”. Nagy szeretettel és nosztalgiával idézi szülőföldjét, annak szokásait, alakjait, nyelvét és a mindezt átölelő különös erdős-tavas tájat. A Nobel-díjas Singer is épp azzal nyerte el e magas elismerést, hogy képes volt hitelesen „feltámasztani” és rekonstruálni egy rég letűnt és zárt közösség életét. Ugyanez látható Lenz regényében is.

A regény valójában egy óriásmonológ. Egy súlyos égési sebeket szenvedett férfi mondja el, akit 15 alkalommal látogat meg valaki, és a regény 15 fejezete nem más, mint a látogatások jegyzőkönyve. A férfi, Sygmunt Rogalla, mazuri szövművész és a tájmúzeum gondnoka. A kórházba azért került, mert önkényesen felgyújtotta annak a múzeumnak az anyagát, amelyet még nagybácsija alapított, majd ő folytatta a gyűjtést, és ő mentette meg a pusztulástól a világháború zűrzavarában. Magától adódik a kérdés: miért semmisítette meg ezt a számára oly drága és értékes anyagot? Erre a kérdésre az egész regény ad választ, és ebben kell keresni az író üzenetét is.

A tájmúzeum két alkalommal kerül veszélybe, és ennek hatására teszi meg Rogalla a végső lépést. Először a fasiszmus hatalomra jutása után környékezik meg, amikor múzeumot a faji eszmék hirdetésének szolgálatában akarják állítani. A mesélő hős ekkor semleges álláspontot foglal el, és a betolakodók előtt egyszerűen bezárja a múzeum ajtaját. Másodszor a háború végén kerül veszélybe a múzeum anyaga a nagy kivonulás alkalmával, amikor Rogalla elveszti szeretteit, a múzeum anyagának javarészét azonban kalandos módon megmenti. A menekülők szervezete ki akarja sajátítani a múzeumot, és vezetőjévé nem mást, mint a mazuri városka, valószínűleg Lenz szülőhelye egykori fasiszta helytartóját nevezik ki. Rogalla felismeri e veszélyt: a múzeumot a történelemhamisító politika dokumentumává akarják tenni, az új vezető személyével pedig a tájmúzeum anyaga a gonosz múlt kezébe kerül. A legnagyobb veszélyt pedig a hamis illúziók keltése jelentené. S amikor ezt felismeri,

akkor dönt Rogalla: az egyedüli megoldás a tájmúzeum megsemmisítése, mert a múltat úgy kell őrizni, hogy azt illetéktelenek ne tudják kisajátítani. Lenz regényének hőse megsemmisíti a tájmúzeum anyagát, de az író egy művészi és tiszta, hamis álmoktól és alantas eszméktől mentes tájregényben állít neki emléket.

Lenz ebben a művében politikailag és morálisan elkötelezett íróként mutatkozik be, amiért néhány konzervatív kritikus csökkenteni igyekszik a regény értékét. A hősök megformálását vázlatosnak, a mesélés ütemét igen lassúnak, Lenzet gyenge filozófusnak nevezik ki, de erőlködésük hiábavaló, mert a Tájmuzeum néhány hibája ellenére is a modern német irodalom nagy regényei közé sorolhatók.

*

Hochhuth és Lenz regényeinek van egy közös vonása, ami a két írónak az ábrázolt eseményekhez való viszonyulásában mutatkozik meg. Mindkét mű a történelmi regény valamely változata, és konkrétan kötődik a jelen idő valóságához is. Hochhuth és Lenz merészen mutatják fel a múlt és a jelen egymáshoz való kötöttségét, a jelenre vetítik rá a múltat. Ez a felismerés bátor kiállítás és gonosz múlt jeleni nyomai ellen. Szerintünk a fasizmus gyökerei igen mélyek, és még most is néha felszínre törnek. Ez főleg a múltból merítő, történelemhamisító ábrándhajszolásban nyilvánul meg. Hochhuth kíméletlenül számol le egy volt náci ügyésszel, Lenz pedig elégeti a hamis illúziók keltésére szolgáló múzeumot, és helyette emlékművet emel egy visszahozhatatlan világnak.

VARGA István

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T

A MODERN KERAMIKA FÉLSZÁZADA SZERBIÁBAN ÉS VAJDASÁGBAN

A fazekasságról a művészi keramikára való áttérés századunk első évtizedében ment végbe. Ezt az átállást a szecesszió is nagyban segítette, úgyhogy egyhamar a keramika is a képzőművészet majdnem egyenrangú családtagjává lett. De nem sokáig maradt megtűrtnek, mert — a szecesszió letűntével — a keramika is szinte eltűnt, úgyhogy mindent előlről kellett kezdeni. Ez az újakezdés itt nálunk, Vajdaságban, de lényegében egész Szerbia területén is Baranyi Károly, Zlata Markov-Baranyi és Ivan Tabaković nevéhez fűződik. Ők nemcsak jeles művészek, hanem pedagóg-